

Markku Kekäläinen, Ere Nokkala & Soile Ylivuori

Kohteliaisuus ja 1700-luvun eurooppalainen kulttuuri

Kohteliaisuus on 1700-luvun aate- ja kulttuurihistorian suuria teemoja. Nykykielessä termi viittaa käytöstapoihin, mutta valistuksen vuosisadalla kohteliaisuus sai vahvoja ihmisen perusolemukseen liittyneitä merkityksiä: oliko ihminen luonnostaan hobbeslainen egoisti, jolloin kohteliaisuus oli tämän itsekään minän naamio – vai kuvastivatko käytöstavat ihmisen sosiaalista ja hyväntahtoista perusluonnetta?

Termin merkitys laajeni 1700-luvulla kattamaan joukon hienostuneisuuden standardit täyttäneitä kulttuurisia aktiviteetteja, jolloin kohteliaisuus samaistui sivilisoituneen elämäntavan kanssa. Kohteliaisuudesta tuli myös kiihkeiden kulttuuripoliittisten keskustelujen fokus: mikä oli aitoa kohteliaisuutta, vaaransiko kohteliaisuuskulttuuri moraalin ja sukupuoliroolit, menettikö ihminen aidon minuutensa teatraalisen kohteliaisuuden lumetodellisuudessa?

Markku Kekäläisen artikkeli James Boswellin (1740–1795) kohteliaisuusteoriasta tarkastelee kohteliaisuuskulttuuria metropolin näkökulmasta. Uuden kohteliaisuuden tulkinnan synty paikallistui 1600- ja 1700-lukujen vaihteen Lontooseen. Vähemmän muodollinen ”kahvihuonekohteliaisuus” haastoi varhaismodernin hovikoodin sekä käytöstapojen että kulttuuripoliittisten painotusten tasolla. Huomattava osa tutkijoista on nähnyt tämän katkoksen totaalisenä ja he ovat korostaneet uuden kohteliaisuusparadigman dominoivaa asemaa 1700-luvun brittiläisessä kulttuurissa. Vuosisadan viimeisellä kolmanneksella vaikuttanut Boswell eli jo osittain tunteeisuuden aikakauden henkisessä todellisuudessa,

mutta hänen kohteliaisuuspohdinnoissaan on tunnistettavissa vahvoja varhaismoderniin hovi-kohteliaisuuteen viittaavia painotuksia. Tämä tukee Anna Brysonin ja Markku Peltosen kaltaisten tutkijoiden kantaa, joka korostaa kohteliaisuusproblematisointien jatkuvuutta aina 1500-luvun renessanssihumanisteista pitkälle 1700-luvulle, ja näkee 1700-luvun kohteliaisuustulkintojen kentän huomattavan heterogeenisena.

Nykytutkimus on tematisoinut kohteliaisuuskulttuurin myös osana eurooppalaisen kolonialismin historiaa. Soile Ylivuori tarkastelee metropolin ja kolonian välistä suhdetta Jamaikan kenraalikuvernöörin puolison Maria Nugentin (1771–1834) päiväkirjamerkintöjen valossa. Tropiikki näyttäytyy näissä sekä kulttuurisena, ilmastollisena että rodullisena toiseutena. Ilmastoteorioiden vuosisadalla trooppisen ilmanalan nähtiin vaikuttavan moraalisiin ja käytökseen monella tasolla: se kiihdytti aisteja epäterveellä tavalla ja korruptoi leudossa ilmanalassa vartuneiden eurooppalaisten moraalin. Aistillisena ja irrationaalinen pidetyn mustan väestön läsnäolo oli pysyvä uhka järkeen, kohtuuteen ja pidättyvyyteen perustuvalla moraalikoodille ja rodullistetulle kansallisidentiteetille. Erityisesti mustat rakastajattaret ja jalkavaimot olivat brittiköhteliaisuutta vaalivan Nugentin silmätikkuna hänen päiväkirjassaan. Näistä tekijöistä kumpusi koloniaan asettuneiden brittien aikalaisten tulkitsema kreolisaatio eli moraalin löyhtyminen, käytöstapojen vulgarisoituminen ja arvojen pinnallistuminen. Ylivuori liittää tutkimuksensa niin

kutsutun uuden siirtomaahistorian (*new imperial history*) traditioon. Tutkimussuunta hylkää ajatuksen Euroopasta itseensä rajoittuvana entiteettinä ja katsoo, että Eurooppa nykyisen kaltaisena kulttuurisena, taloudellisena ja käsitteellisenä kokonaisuutena syntyi kolonisaation prosessien tuloksena.

Protestanttisen Euroopan akatemioiden 1600-luvulla syntynyt luonnonoikeustraditio nosti teorian ihmisen sosiaalisesta perusluonteesta valtioidenvälisen suhteiden tasolle. Ere Nokkala tutkii kansainvälisen poliittisen ajattelun historiaan keskittyvässä artikkelissaan saksalaisen luonnonoikeusteoreetikon Christian Wolffin (1679–1754) käsitystä valtioidenvälisistä sivilisoituneista suhteista. Wolff lähti ajatuksesta, että ihminen on perusluonteeltaan sosiaalinen ja rationaalinen. Valtioidenvälisen suhteiden tasolla tämä universaali rationaalisuus merkitsi, että valtiot olivat rationaalisesti ja sosiaalisesti toimivia oikeudellisia persoonia. Näin ollen kansakunnat olivat sosiaalisia suhteessa toisiinsa, ja valtioilla oli saman tyyppisiä velvollisuuksia kuin yksilöpersoonilla: sosiaalisuuden perustana

oli vastavuoroinen auttaminen niin yksilöpersoonien kuin valtioidenkin tasolla. Ihmisellä on luontainen taipumus perustaa yhteisöjä ja ylimmän tason yhteisöt ovat juuri valtio ja valtioiden muodostama yhteisö *civitas maxima*: ”kaikkien valtioiden valtio”. Richard Tuck on esittänyt, että Wolff olisi nähnyt kansakunnat tasa-arvoisina suhteessa toisiinsa ja puolustanut kolonisaation kohteeksi joutuneita alkuperäiskansoja sekä kyseenalaistanut kolonialistisia käytäntöjä. Nokkala puolestaan katsoo, että *civitas maximassa* vallitsi paternalistinen herruussuhde: sivilisoituneilla kansakunnilla oli oikeus tehdä päätökset, koska ne kultivoivat järkeä, hyveitä ja kohteliaisuutta.

Kohteliaisuus 1700-luvun kontekstissa oli aikalaisille problematisointien jatkumo, jonka skaala ulottui käytöstavoista sivilisoituneen elämäntavan luonteeseen, Euroopan ja muun maailman välisiin rodullistettuihin suhteisiin sekä maailmanvaltioajatuksen alkumuotoihin. Peruskysymys on kuitenkin ikuinen: kuinka kommunikaatio toisilleen vieraiden ihmisten välillä käy mahdolliseksi.